

ЕДВАРД ЛЕОПОЛЬД РУЛІКОВСЬКИЙ

ОПИС ВАСИЛЬКІВСЬКОГО ПОВІТУ

з історичного, звичаєвого
і статистичного погляду

Едвард Леопольд Руліковський

ОПИС ВАСИЛЬКІВСЬКОГО ПОВІТУ

з історичного, звичаєвого
і статистичного погляду

З польської переклав Олексій Стародуб

БІЛА ЦЕРКВА
Видавець
ОЛЕКСАНДР ПШОНКІВСЬКИЙ
2016

ББК 63.3(4УКР-4КИЇ)
Р82

Редакційна рада: Пшонківський О. В., Стародуб О. В., Чернецький Є. А.

Автор вступної статті: Стародуб О. В.

«Опис Васильківського повіту» є першою комплексною краєзнавчою працею Едварда Рудіковського, яка стосується сучасної південної Київщини. У монографії викладено природу та історію краю, появу земельної власності і зміну власників, а також інформацію щодо його етнографії і топографії. Праця отримала схвальний відгук серед тогочасних науковців. Українською мовою перекладена вперше.

Перекладено за виданням:

Rulikowski Edward. Opis powiatu Wasylkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym. — Warszawa, 1853.

Охороняється Законом України

“Про авторське право та суміжні права”.

Передрук книги або будь-якої її частини без офіційного дозволу Видавця
з а б о р о н е н о.

Будь-які спроби порушення закону переслідуватимуться у судовому порядку.

ISBN 978-966-8545-14-6 (серія)
ISBN 978-617-604-93-4

© Стародуб О. В., український переклад, 2016
© Стародуб О. В., вступна стаття, 2016
© Пшонківський О. В., видавець 2016

Едвард Руліковський на тлі родини та історіографії

Постать Едварда-Леопольда Руліковського посідає чільне місце у плеяді дослідників Київщини, наукова діяльність яких припадає на середину — другу половину XIX століття.

Заможна землевласницька родина Руліковських герба Кораб, з якої вийшло багато політичних діячів, меценатів, дослідників старожитностей, була відома ще на початку XVI ст. як Порадовські, котрі походили з Великого Порадува Равського воєводства. У середині XVI ст. Порадовські переселилися до Белзького воєводства, посівши маєток у Руликові, від якого стали зватися Руліковськими. Саме тому Едвард Руліковський на пам'ять про родинне гніздо використовував псевдоніми Едвард з Порадува, Онуфрій з Порадува¹.

У XVIII столітті, отримавши по жіночій лінії у спадок Мотовилівський ключ Аксаків, Руліковські пов'язали своє життя з Київщиною. Після смерті у 1729 році Юзефа Аксак Мотовилівка з округою перейшла шляхом спадку у руки Терези Курдвановської, рідної сестри Юзефа. Надалі маєток був поділений між родинами її нащадків — Курдвановськими, Куропатницькими, Мицельськими і Руліковськими. У 1749 році Мотовилівку викупив белзький підчаший Юзеф Руліковський, крім двох невеликих частин Мицельського і Скршинецького, які придбав у них його син — Ігнатій². Останній мав синів Юзефа-Антон-Казимира-Валентія (1780 — бл. 1860), Людвіга Антона (1784–1872) і Антона (†1817). Каєтан-Каспер і Софія померли у молоді роки³.

Людвіг Руліковський був із 1814 року мировим суддею Холмського воєводства та у 1818 р. делегатом на сейм Королівства Польського. У 1815 році став членом масонської ложі "Wolność Odzyskana" ("Повернена свобода"). Від 1844 року до смерті входив до комітету, котрий опікувався могилою Тадеуша Костюшка. Також він брав участь у Благодійному товаристві та архібратстві Милосердя, був головою Комітету дитячих притулків. Усе життя цікавився астрономією, свої дослідження описав у багатьох працях. Астрономічні прилади, які він колекціонував, заповів Академії наук, а бібліотеку — Краківському науковому товариству. За видатні заслуги перед суспільством йому було надане звання почесного громадянина міста Краків⁴.

Мотовилівка перейшла у власність старшого сина Ігнатія — Юзефа, який був маршалком Васильківського повіту та фундатором Мотовилівського костюлу (освячений 27 вересня 1818 р. в ім'я Ісуса Христа, що молиться в саду⁵).

Юзеф був двічі одружений. Від першого шлюбу з Геленою Хоєцькою (1770–1814) мав синів Конрада (1801–1850), Едмунда (1809–1888), Фаустина. Дочки Кло-

¹ Dubiecki M. *Edward Rulikowski* // Tygodnik Ilustrowany. — 1882. — 27 maja. — № 335. — S. 321–322; Ibid. — 3 czerwca. — № 335. — S. 339–340; Konarski S. *Rulikowski Edward Leopold* // Polski słownik biograficzny. — Wrocław — Warszawa — Kraków, 1989–1991. — T. XXXII. — S. 71–72.

² Rulikowski E. *Opis powiatu Wasylikowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym*. — Warszawa, 1853. — S. 54–55, 136–137; Polska Encyklopedia Szlachecka. — Warszawa, 1937. — T. X. — S. 310.

³ Rulikowski J. *Urywek wspomnień wydany z obszerniejszego rękopisu (1731–92)*. — Warszawa, 1862. — S. 40, 42.

⁴ Dylagowa H. *Rulikowski Ludwik* // Polski słownik biograficzny. — Wrocław Warszawa — Kraków. — T. XXXII. — S. 72–73.

⁵ Фонди Білоцерківського краєзнавчого музею. — ТК-82. — Арк. 29 зв.–30.

тильда і Павлина та син Теофіл померли у дитинстві. Від шлюбу з Софією Борею (1790–1834) мав синів Вацлава, Антона і Єдварда-Леопольда та доньок Цезарину і Юзефину. Малолітніми померли Вацлав-Брунон і Казимир. По собі залишив спогоди, частина яких була опрацьована і видана зусиллями Юліана Бартошевича в 1862 році.

Єдмунд Руліковський здобув освіту в Межиріцькій гімназії Волинської губернії. Перебував на виборних посадах: особливий попечитель Комітету з припинення холери (1830–1832), депутат Київського депутатського зібрання (1832–1835), суддя Таращанського повітового суду (1837–1839), предводитель дворянства Васильківського повіту (1841–1844 та 1848–1851), почесний попечитель Білоцерківської гімназії (1854–1857). Від свого батька успадкував село Геленівку⁶.

Від шлюбу з Софією Дедович-Трипольською мав дочку Ельжбету Босняцьку (1838–1904), авторку драматичних творів⁷.

Припущення Станіслава Конарського, що начебто посаду почесного попечителя гімназії Єдмунд Руліковський отримав помилково, бо його переплутали з молодшим братом, відомим істориком і краєзнавцем Єдвардом⁸ не відповідає дійсності, оскільки, по-перше і головне, останній ніколи не перебував на виборних громадсько-державних посадах, а по-друге, слава Єдварда як видатного науковця була ще попереду.

Попечителем дворянства Васильківського повіту був також Фаустин Руліковський.

Вацлав Руліковський (1822–1892) був відомим промисловцем та геральдиком⁹. Навчався у Київському університеті, з якого його виключили у 1839 році за приналежність до Союзу польського народу. Пізніше у своєму маєтку Городниці на Волині розгорнув велике виробництво — фабрику з виготовлення предметів з порцеляни, фаянсу, скла, а також мозаїки. Продукція фабрики була широко відома в Україні та за її межами. Але його підприємницькі справи склалися невдало і у 1878 році він переїхав до Кракова, де повністю присвятив себе науці. В 1883 році став членом Історичної комісії при Академії наук. Разом з Зигмундом Люба-Радзимінським Вацлав Руліковський працював над великим дослідженням "Князі та шляхта, що мешкали між Сяном, Вепром, Бугом, Прип'яттю, Дніпром, Синюхою, Дністром та північними відрогами Карпат", перший том якого був виданий в Кракові в 1880 році зі вступною статтею В. Руліковського.

Був він також постійним співробітником Теодора Жихлінського, надаючи для "Золотої книги", яку той видавав, матеріали стосовно руської шляхти. Творча спадщина Вацлава Руліковського зберігалася у Національній бібліотеці ім. Оссолінських. Спираючись на його геральдичні записки, Адам Бонецький пізніше склав свій чотиритомний гербовник. Руліковський був почесним членом Геральдично-генеалогічної академії в Пізі. Помер у 1892 році в с. Завадівці Сквирського повіту (нині — село Володарського р-ну) та був похований у родинній усипальниці в Мо-

⁶ Стародуб О. Руліковські з Мотовилівки // Українці й поляки разом через віки. Матеріали наук.-публ. конф. з додатками. Біла Церква, 28–29 квітня 2006 року. — Біла Церква, 2006. — С. 53–54.

⁷ Rulikowski M. *Bosniacka Eliza z Rulikowskichs* // *Polski słownik biograficzny*. — Kraków, 1936. — Т. II. — С. 376–377.

⁸ Konarski S. *Rulikowski Edward Leopold*. — С. 72.

⁹ Rulikowski Wacław // *Polski słownik biograficzny*. — Wrocław — Warszawa — Kraków. — Т. XXXII. — С. 77–78.

товилівці. Син Вацлава Руліковського — Еразм успадкував зацікавленість історією, був співробітником “Географічного словника Польського Королівства”.

Науковий доробок молодшого брата Едмунда і Вацлава — Едварда Руліковського належить до української школи в польській романтичній історіографії¹⁰.

Формування польського романтизму відбувалося на основі сприйняття ідейного зрізу двох найбільш потужних у теоретико-методологічному контексті національних історіографій — французької і німецької. Французький історичний романтизм привніс демократичні ілюзії у теорії польських істориків XIX ст., а німецька ідеалістична онтологія створила відповідну ідейну основу для більш аналітичного осмислення минулого.

Специфічною рисою у розвитку польської історіографії доби романтизму є поєднання наукової праці її видатних представників з політичною ідеологією та активною участю в національно-визвольних змаганнях польського народу. Романтики створили прелюдію для трансформації “історичних уявлень” у систему “історичних національних цінностей”, що певною мірою проявило себе в підході до осмислення історії України.

Виникнення української школи в польській історіографії було зумовлене, по-перше, загальним розвитком романтизму, піднесенням народного фольклору, героїзацією історичного минулого, зацікавленістю польсько-українськими історичними відносинами; по-друге, походженням, життям і вихованням представників школи на теренах України. Третя причина була прихована в національно-політичній сфері. Поляки, борючись за своє національне визволення, розраховували на залучення українського селянства та інтелігенції до своїх громадсько-політичних організацій.

Біля витоків української історичної школи перебуває постать польського літератора, історика, публіциста й громадського діяча Міхала Грабовського (1804–1863).

Шляхом вивчення першоджерел і загальної теоретико-методологічної конструкції, в основі якої була ідея “люду” (“народності”), М. Грабовський уперше в польській історіографії спробував окреслити хронологічні межі та зміст самого поняття “українська історія”, побудованого на територіальному принципі. У цьому контексті він створив першу в історичній науці періодизацію історії України, що ґрунтується на факторі польського просування на Схід.

Концепція М. Грабовського, посилена в подальших дослідженнях концепцією українсько-польських історичних взаємин, стала тим ідейним тлом, на основі якого адепти “української школи” проводили свої численні дослідження з історії України, надаючи їм відтінок регіональних студій з історії Польщі.

Українська історична школа в польській романтичній історіографії мала характер наукового об’єднання на засадах тотожності методології, спільності історичної проблематики та концептуальних ідей. За організацією це була безлідерна структура, оскільки жодний із провідних істориків школи (М. Грабовський, К. Шайноха, О. Яблонівський) не був вченим-академістом у повному розумінні. Головним компонентом функціонування української школи став комунікативний процес,

¹⁰ Антонюк-Кисіль П. В. *Українська історична школа в польській романтичній історіографії XIX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук.* — Переяслав-Хмельницький: Б. в., 2012. — 20 с.; Він же. *Михайло Грабовський як дослідник історії України* // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — Запоріжжя: ЗНУ, 2010. — Вип. XXIX. — С. 277–281.

який відбувався у формі наукового спілкування і полягав у виробленні єдиної дослідницької лінії.

У своїй еволюції ця школа пройшла два досить чітко виражених етапи, кожний з яких вирізняється специфічними рисами. На першому етапі, який окреслюється 40–60-ми роками XIX століття, з'являється “старша генерація” представництва школи, до якої належать М. Грабовський, К. Свідзінський, К. Шайноха, Е. Руліковський. Об'єднавчим критерієм їхньої наукової діяльності є романтично-провіденційне тлумачення історії з абсолютизацією ролі польсько-українських взаємин в історичному минулому України. Провідним компонентом наукової діяльності “старшої генерації” є джерельно-евристичний момент, що дає підставу вести мову про старше покоління її виразників як організацію “істориків-документалістів”.

У 70–90-х роках XIX ст. школа вступила у другу фазу розвитку. Саме в цей час з'являється “молодша генерація” польських дослідників історії України, серед яких О. Яблоновський, Й. Ролле, М. Дубецький, Ф. Равіта-Гавронський та ін. Незважаючи на вплив позитивістських віянь, що втілювалося у більш скрупульозному ставленні до історичного факту, інтересі до соціальної проблематики, очевидна залежність цієї групи адептів школи від ортодоксальної романтичної традиції своїх попередників. У методологічному сенсі друге покоління української історичної школи сповідувало принцип “суб'єктивного ідеалізму”, що об'єднав техніку позитивістського дослідження з ідеалістичною інтерпретацією історії України.

На початку XX ст. у зв'язку з політичною переорієнтацією польського націоналізму у справі відродження Польщі, з одного боку, і зростанням політичної активності українського національно-визвольного руху — з іншого, школа опинилася в історіографічному маргінесі, що призвело до розірвання лінії еволюційного розвитку цієї організації.

У межах дослідження історії України школа дотримувалася кількох постулатів, одним з яких була теорія східних польських етнічних меж (кресів), що стала найбільш поширеним історико-національним міфом романтичної доби. Інтерпретуючи польсько-українські історичні взаємини з позицій слов'янської “свійщини”, адепти школи трактують Україну як пограниччя, форпост польської цивілізації.

Відправним пунктом в інтерпретації польсько-українських історичних взаємин у межах української історичної школи стала теорія “культуртрегерства”. Уперше озвучена М. Грабовським і деталізована К. Шайнохою на початку 60-х років XIX століття, вона мала ідеологічну мету — переконати у вищості шляхти й особливій цивілізаторській ролі поляків на теренах України.

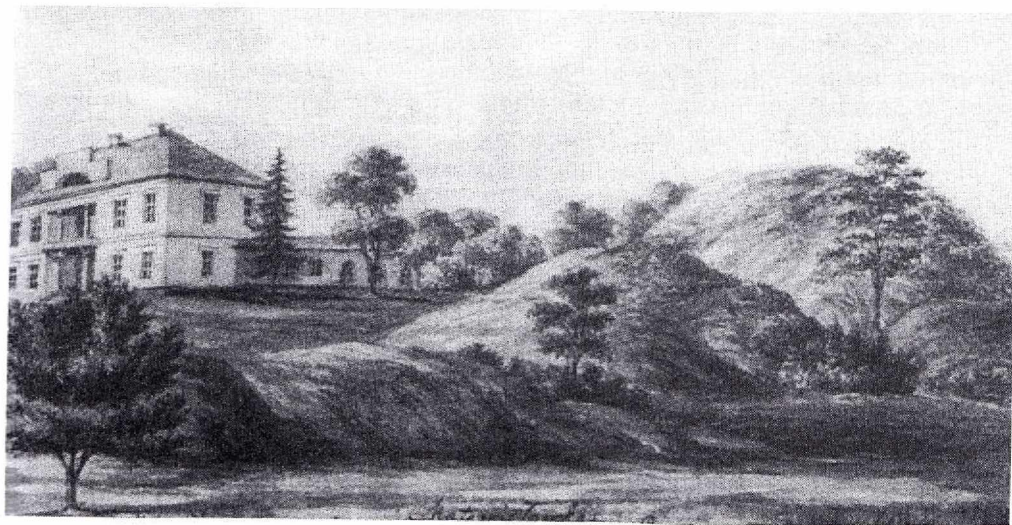
Українська історична школа відводила особливу роль козацтву. Надмірна ідеалізація козацтва, властива українській народницькій історіографії, і прагнення змальовувати історію України в ракурсі історії Запорізької Січі, викликали скепсис у М. Грабовського, К. Шайнохи і особливо Ф. Равіти-Гавронського. Розглядаючи козацтво як “деструктивну”, “анархічну” й “антидержавну силу”, адепти школи висунули теорії тюркського походження явища (О. Яблоновський), впливу норманського фактору (Ф. Равіта-Гавронський), залежності організаційного оформлення від західноєвропейських чернечо-лицарських орденів, привнесених польською шляхтою в Запорозжя (М. Дубецький).

Ставлення до теорії федералізму в ракурсі історії розвитку “Ягеллонської ідеї”¹¹ засвідчує роздвоєність в оцінці явища виразниками школи. Частина з них, сповідуючи принципи федералізму щодо польсько-українських відносин в історичному минулому (О. Яблонівський), шукали підтвердження своїх положень в унійних союзах і угодах. Водночас адепти школи консервативного спрямування (Ф. Равіта-Гавронський) висловлювали скепсис щодо корисності “Ягеллонської ідеї” в історії Речі Посполитої, що призвела не лише до децентралізації, але й занепаду цього унікального державного утворення.

Українознавчі студії М. Грабовського та його послідовників викликали глибокий резонанс у середовищі української народницької історіографії. Так, Пантелеймон Куліш свідчив, що знайомство з М. Грабовським, а через нього з К. Свідзінським та Е. Рудіковським, спонукало його до документального вивчення українського минулого. Володимир Антонович, один з найбільш принципових критиків польських романтиків, констатує брак в польській історичній літературі сумлінних дослідників, які пишуть про Україну, як виняток навів М. Грабовського та К. Свідзінського¹².

Саме останні стали вчителями та помічниками Едварда Рудіковського, який народився у 1825 році в с. Мотовилівка Васильківського повіту¹³.

Своє дитинство Едвард провів разом з братами Вацлавом та Антоном у свого діда Вацлава Бореяка в с. Самостріли на Волині. Домашню освіту отримав у Мотовилівці, а продовжив навчання в Колеж де Франс та Сорбонні в Парижі.

*Мотовилівка. Вид на палац зі сторони парку.
Рисунок Наполеона Орди. Близько 1870 р.*

¹¹ «Ягеллонська ідея» у польській історіографії — вбачання у періоді монархії Ягеллонів часу міжнаціональної та міжконфесійної гармонії.

¹² Антонович-Кисіль П. В. Михайло Грабовський... — С. 281.

¹³ Konarski S. Rulikowski Edward Leopold... — S. 71–72.

Значний вплив на дослідницьку діяльність Е. Руліковського справило його знайомство зі старшим за віком Константієм Свідзінським (1793–1855), родичем дружини його брата Вацлава, відомим колекціонером, бібліофілом, меценатом і керівником польських культурних осередків, що дозволив Едварду користуватися своїм приватним архівом.

Багато своїх праць Руліковський помістив у *"Dzienniku Warszawskim"* (з 1856 р. — *"Kronice wiadomosci krajowych i zagranicznych"*) і *"Ateneum: pismo naukowe i literackie"*.

Результатом досліджень, які проводив Руліковський, спираючись головним чином на родинні архіви, стала перша його монографія *"Opis powiatu Wasylkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym"* (Опис Васильківського повіту з історичного, звичаєвого і статистичного погляду, 1853). Фрагмент цього твору, а саме вісімнадцята глава *"Народ, його характер, одяг, звичаї, вірування і перекази"* була надрукована в *"Biblioteka Warszawska"* за 1852 рік¹⁴.

У 1855 році Едвард Руліковський опублікував у часопису *"Dziennik Warszawski"* життєпис генерал-майора Яна Стахурського, який у 1660-ті роки був комендантом Білої Церкви.

П'ять років Руліковський провадив дослідження в бібліотеках і архівах Львова, Рима та Парижа. У Парижі він подружився з Северином Гоцинським (1801–1876), політичним діячем, поетом, письменником, який написав поему *"Канівський замок"* (1828)¹⁵. Дослідження цього періоду життя вилилися у працю про Київщину, частина якої про дороги і шляхи на правому березі Дніпра була надрукована в часопису *"Ateneum"* за 1878 рік¹⁶ і лише після його смерті повністю видана у Києві в 1913 році як *"Opis powiatu Kijowskiego"* (Опис Київського повіту).

Белика стаття Руліковського з історії Брацлавщини XIV–XVIII ст. вийшла у Києві 1870 року в альманасі *"Kwiaty i owoce"*¹⁷.

У 1879 році Е. Руліковський стає членом Антропологічної комісії Академії мистецтв у Кракові, у збірнику якої видає низку своїх праць з етнографії та археології, а саме *"Етнографічні записки з України"*¹⁸, *"Курган в селі Геленівка Васильківського повіту України, досліджений у 1879 р."*¹⁹, *"Про кам'яні намистини, знайдені на правому поріччі Дніпра"*²⁰.

Руліковський також був членом Археологічного і Статистичного товариств у Києві, брав участь у третьому та одинадцятому всеросійських з'їздах археологів у Києві 1874 та 1899 років, в археологічних розкопках.

¹⁴ Rulikowski E. *Ukraina opisana powiatami, pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym* // Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi. — Warszawa, 1852. — T. czwarty. — S. 454–471.

¹⁵ *Polski słownik biograficzny*. — Wrocław — Kraków — Warszawa, 1959–1960. — T. VIII. — S. 374.

¹⁶ Rulikowski E. *Drogi i szlaki na prawym brzegu Dniepru* // Ateneum: pismo naukowe i literackie. — 1878. — T. 3 (11). — Zosz. 9. — S. 502–528; Ibid. — T. 4 (12). — Zosz. 10. — S. 58–84.

¹⁷ Rulikowski E. *Przed kilkaset laty (Bracławszczyzna)* // Kwiaty i owoce. — Kijów, 1870. — S. 273–321.

¹⁸ Rulikowski E. *Zapiski etnograficzne z Ukrainy* // Zbiór wiadomosci do antropologii krajowej. — Kraków, 1879. — T. III. — Dział III. — S. 62–166.

¹⁹ Rulikowski E. *Mogiła w Helenówce w pow. Wasylkowskim na Ukrainie, zdabana w r. 1879* // Zbiór wiadomosci do antropologii krajowej. — Kraków, 1880. — T. IV. — Dział I. — S. 23–30.

²⁰ Rulikowski E. *O paciorkach kamiennych, znajdujących na prawym dorzeczu Dniepru* // Zbiór wiadomosci do antropologii krajowej. — Kraków, 1881. — T. V. — Dział I. — S. 46–54.

Від 1880 року і до самої смерті Руліковський співпрацював з редакцією Географічного словника (*Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych ziem słowiańskich*), був автором багатьох статей щодо місцевостей в Україні та Білорусі (більшість статей про південну Київщину належить саме йому).

Після себе Руліковський залишив рукопис "Внутрішня і зовнішня історія Києва на тлі загальної історії країни" (*Dzieje zewnętrzne oraz wewnętrzne Kijowa w związku z ogólną historią kraju*), який заповів Оссолініуму. Ще за життя, у 1899 році подарував свою археологічну збірку міському музею старожитностей та мистецтва, що створювався тоді у Києві.

Після тривалого судового процесу Едвард Руліковський разом з братом Антоном (орнітологом) отримав містечко Висоцьк у Рівненському повіті Волинської губернії, де проживав певний час. Під кінець життя переїхав у Київ. Помер в травні 1900 року в селі Солтанівці поблизу Києва і похований у Мотовилівці.

Величезний науковий архів та етнографічна колекція Руліковського на початку ХХ ст. потрапили до Сан-Джуліано-Терме, що під Пізою в Італії, де мешкала на віллі Бельведер його племінниця Ельжбета Боснячка²¹.

У відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника зберігаються у 90 справах матеріали, зібрані Е. Руліковським: народні повір'я та приказки Полісся, виписки з різних історичних джерел щодо історії Київщини, Волині, Поділля і Брацлавщини XIII–XVIII століття, біографії історичних постатей, історії вірмен, геральдичні та генеалогічні виписки про шляхетські роди, які в першу чергу пов'язані з теренами України, про похід шведського короля Карла XII на Росію, матеріали стосовно історії окремих населених пунктів України, виписки щодо історії православної та католицької Церков в Україні, історії Києва та Києво-Могилянської академії, топографічні, етнографічні і гідрографічні матеріали, виписки з історії Хмельниччини та багато іншого, що, втім, не завжди має науково-історичну цінність.

"Опис Васильківського повіту" є першою комплексною краєзнавчою працею, яка стосується сучасної південної Київщини. У монографії викладено природу та історію краю, появу земельної власності і зміну володарів, а також інформацію щодо його етнографії і топографії.

Руліковському належить честь повернення історії князівського роду Половців зі Сквири Рожиновських, хоча й з сумнівним родоводом. Вчений навів тексти документів щодо їхніх володінь і родоvodu, спроби присвоїти їхній титул остерським землянином Юрієм Рожновським за допомогою київського підвоеводи Яна Аксака. Друга розвідка Руліковського стосується родини Аксаків. Він описав історію гербу Аксаків — Оброна або Кара, історію роду з початку XVI століття, чвари між різними гілками роду за спадкові маєтки і, зокрема, Мотовилівщину.

Описуючи історичні регіони краю, Руліковський наводить відомості про роди їх землевласників: Дорогостайських (Обухівщина і Василівщина), Карвицьких (Рокитнянщина), Мазеп (Мазепинці), Макаревичів (Фастівщина), Івашкевичів і Радзівінських (Туляники/Мотовилівка), Солтанів (Велика і Мала Солтанівки).

В етнографічному плані мешканців басейну Росі Руліковський ділить на надросців, де переважали нащадки автохтонів-полян, і заросців, значну частину яких становили прибульці. Одним з проявів вкраплення пізніших осадників, на думку

²¹ Rulikowski M. *Bosniacka Eliza z Rulikowskich...* — S. 376–377.

Руліковського, є родові прізвища, які зустрічаються між місцевим селянством: Мазуренко, Мазур, Литвин, Литвинчук, Поліщук, Циганчук, Татарчук тощо. Ці прізвища зберігають пам'ять про етнічне та територіальне коріння прибульців.

Говорячи про чиншову шляхту, яка найбільше гніздилася на Білоцерківщині та Фастівщині, Руліковський звернув увагу на те, що це новоприбулий елемент, який оселився тут у XVIII ст. Ця шляхта складалася переважно з вихідців з Волині, Полісся та Мазовії, а також з жовнірів Української партії. Майже всі вони могли б похвалитися справжнім шляхетським родоводом, але внаслідок декласації 1830–1840-х років втратили свої прерогативи і перейшли в розряд селян-однодворців. Чиншова шляхта була постачальником управителів, економістів, писарів, тобто офіціалістів різного ступеня і розряду. Питання про коріння чиншової шляхти Васильківського повіту й нині чекає на дослідження.

Праця Руліковського отримала схвальний відгук серед тогочасних науковців Юліана Бартошевича, Вацлава-Олександра Мацейовського, Йоахима Лелевеля. Слід зазначити, що згадані вище "Етнографічні записки з України" є по суті розширеним і нецензурованим викладом етнографічної частини "Опису...". Також в "Етнографічних записках" є посилання на джерела, в тому числі на осіб і місцевості, звідки Е. Руліковський отримував інформацію.

У різних біографічних довідках є інформація, що "Опис..." було перекладено російською мовою, про час і місце видання відомостей немає. Є розбіжності щодо особи перекладача. Так, Мар'ян Дубецький у 1882 році стверджував, що перекладачем був Микола Бунге, колишній професор і ректор Київського університету, а на той час — міністр фінансів²². А сучасний дослідник Йоахим Сліва у своїх нотатках про Е. Руліковського називає перекладача — М. Бург²³. Оскільки М. Бунге є економістом-статистиком, сумнівно, щоб він витрачав час на переклад праці дуже далекої від його роду діяльності. На нашу думку, це міг зробити письменник Микола Васильович Берг (1823–1884), який з 1863 року мешкав у Варшаві. Він відомий своїми перекладами на російську мову пісень слов'ян та творів слов'янських поетів, серед яких А. Міцкевич, Т. Шевченко тощо²⁴.

Оскільки російське видання "Опису..." невідоме за бібліографічними покажчиками та електронними бібліотечними каталогами, питання особи перекладача і часу його видання лишається відкритим.

Побіжно на ймовірне існування іншого перекладу, якщо не всієї книги, то її фрагментів вказують публікації киянина, письменника Альфреда фон Юнка в "Киевских губернских ведомостях" за 1856 рік. Так, під його авторством вийшла в лютому 1856 році стаття про водойми Васильківського повіту²⁵, яка по суті є майже дослівним перекладом п'ятої глави "Опису...", хоча А. фон Юнк й зробив примітку про те, що "стаття ця запозичена з багатьох російських і польських джерел". Трохи поготів він друкує в цій же газеті замітку про чумацькі пісні²⁶, що також є перекладом фрагменту 19-ї глави "Опису..." зі зміною порядку викладення пісень і деякими додатками в тексті преамбули.

²² Dubiecki M. *Edward Rulikowski...* — S. 322.

²³ Śliwa J. *Edward Rulikowski (1825–1900)* // Alma-Mater. — 2004. — № 57–58. — S. 28.

²⁴ Берг Микола Васильович // Електронний ресурс: <https://uk.wikipedia.org>.

²⁵ Юнк А., фон- Воды в Васильковском уезде Киевской губернии // Киевские губернские ведомости. — 1856. — 18 февраля. — № 7. — Отдел второй. — Часть неоф. — С. 29–30.

²⁶ Юнк А., фон- Украинские чумацкие песни // Киевские губернские ведомости. — 1856. — 6 октября. — № 40. — Отдел второй. — Часть неоф. — С. 199–200.

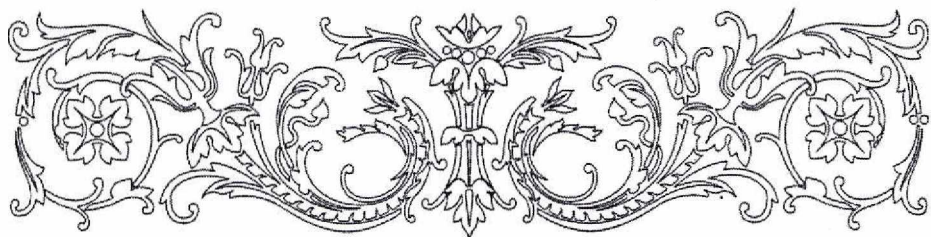
Особа і творчість Е. Руліковського є притягальною для краєзнавців Київщини, про що свідчать постійні публікації його біографії²⁷. Втім мовний бар'єр дошкуляє широкому колу українців, як аматорам історії, так і професійним науковцям, скористатися результатами досліджень Е. Руліковського, здобутими серед "зотлілих стосів паперів", записаних зі слів старожилів і очевидців.

Маю сподіванку, що представлений на розсуд читача переклад наблизить його до розуміння подій сивої минувшини.

Олексій Стародуб
Біла Церква, 30 липня 2015 р.

²⁷ Томілович Л. В. Едвард Руліковський — видатний дослідник історії України // Київська старовина. — 1999. — № 5. — С. 101–106; Лисенко С., Стародуб О. Едвард Руліковський — дослідник історії Правобережної України // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. — Біла Церква, 2000. — С. 32–33; Бурка О. Едвард Руліковський — дослідник Фастівщини // Протоіерей Петро Лебединцев і українське Відродження ХІХ — початку ХХ ст. Матеріали наукових читань. 29 листопада 2001 року. — Біла Церква, 2002. — С. 37–39; Букет Є. Перший краєзнавець Київщини // Слово Просвіти. — 2008. — 18–24 вересня. — ч. 38 (467). — С. 7.

ПЕРЕДМОВА

За такого повсюдного захоплення предметами старовини й прагнення до їх пошуку, яке нині спостерігаємо в національній літературі, дивує, що досі не було приділено достатньої уваги домашнім родинним архівам, які має кожен з нас, і які щодалі нівечаться й зникають буквально на очах. Ретельно поцінувати ці зотлілі стоси паперів ніхто досі не взявся. Звісно, це копітка робота, але не без значної користі. Не можна, однак, сказати, що такі архіви цілковито занедбані; кілька літераторів, які відзначилися на історичній ниві, не знехтували ними, але скористалися лише паперами, які безпосередньо стосуються до політичної історії країни, чим збагатили скарбницю історичних джерел не одним невідомим і вартісним документом. Та, крім зазначених документів, історичне значення мають і домашні архіви зі стосами старих паперів, наприклад, судових, на перший погляд, несуттєвих, та у великій кількості наплodжених за часів поширених у нас чвар. Ці старі папери, майже відразу віддані на милість молі, не слід, однак, зневажати та недооцінювати; струсивши з них віковий пил, уважно переглянувши, можна виявити чимало цікавих подробиць давнього буття тої чи тої провінції, намалювати картину століття і звичаїв, яка завжди матиме певне історичне підґрунтя і вже тому належатиме до історії. З тієї ж причини домашні архіви як джерела місцевої історії є надзвичайно важливі й цікаві як для історика, так і для співця звичаїв і поета.

Історія завжди тісно пов'язана з місцевістю, і з огляду на це домашні архіви можуть стати чудовим матеріалом для відтворення життя провінції, таким необхідним, щоб краще пізнати національну історію. Вже віддавна мав я намір написати працю, котра б висвітлювала хоч незначну частину зазначеного вище. З великою вдячністю зізнаюся, що до цього найбільше мене спонукав пан Міхал Грабовський, який перший заохочував нас до опрацювання домашніх архівів, вважаючи їх цілком придатними для створення правдивої картини минулого, та й сам не побоявся стати до цієї роботи, видавати неопрацьовані матеріали та робити власним пером описи місцевостей і цілих округ. Заохочений ним і за його прикладом я також набрався сміливості, тим паче, що протягом кількох років переглядаючи документи в доступних мені архівах, роблячи з них виписки, зібрав чимало матеріалів, які тільки й чекають на підготовку та опрацювання для складення цікавого опису майже цілої провінції. Почавши від місцевості, в якій проживаю, взявся за написання історії Васильківського повіту, мого родинного закутка; однак, маю намір, якщо дадуть змогу час і сили, не зупинятися на цьому описі, а крок за кроком продовжувати

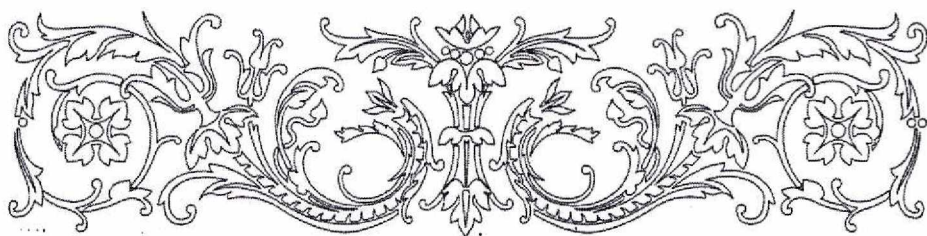
далі й, переходячи від повіту до повіту, врешті, якщо подужаю, скласти за допомогою вже опрацьованих нотаток і витягів повний опис України (під цією назвою маю на увазі лише Київську губернію).

Як уже зазначалося, під час написання цієї праці головною допомогою і джерелом були мені родинні архіви. З цих же джерел походять всі зібрані в цій праці відомості, які стосуються приватної історії місцевостей, сімей та осіб, а також маєтків, що переходили з рук у руки. Єдиним посібником у цій роботі стали для мене кілька місцевих архівів. Що ж стосується стислих історичних спогадів про описуваний мною повіт, черпав їх із загальновідомих літописів та з рідкісних видань і невідомих рукописів, які мені люб'язно надав граф Константій Свідзінський, дозволяючи користуватися своїми безцінними збірками. Тож маю обов'язком висловити йому в цьому місці найщирішу подяку.

Моє довголітнє перебування в місцевостях Васильківського повіту неодноразово давало мені можливість ближче познайомитись із його простим людом, допомагало якнайглибше дослідити його звичаї і характер, з перших вуст почути перекази і пісні, які читач знайде в моєму творі. Крім того, часті поїздки повітом дали мені можливість так досконало вивчити його місцевість, що зміг змалювати загальний вигляд моїх околиць, а також зібрати статистичні дані повіту. Маю застерегти читача, що через брак офіційних даних статистична частина цієї праці сформована з власних спостережень і нотаток, за достовірність яких проте можу поручитися, бо перевіряв їх на місці. Усвідомлюю цю ваду, проте сподіваюся, читач помітить, що статистика в моїй праці є річчю другорядною та зовсім не становить її головної суті.

Достовірне відображення як загальної, так і приватної історії описуваної частини країни, наведення історичних фактів, показ переходу власності з рук до рук, а також зведення розпорошених рис, що характеризують давні часи і звичаї, нарешті, описання народу з погляду звичаїв і характерів, відображення поступового заселення Васильківського повіту — ось що я мав на меті.

Васильківський повіт, мабуть, сам по собі не такий вже й цікавий, особливо з точки зору шляхетських традицій, про які найбільше йдеться в домашніх архівах; адже зі всіх повітів України цей був найменше заселений шляхтою. Проте обсяг цієї праці може стати прикладом того, якщо стільки вдалося сказати про один Васильківський повіт, що ж можна написати про інші, з усякого погляду цікавіші за нього, як, наприклад, поліські місцевості поблизу Радомишля і Овруча, здавен заселені шляхтою, а, отже, й багаті на приватні та історичні спогади. Моїм незмінним бажанням є чимдалі розширювати межі розпочатого опису України, охоплюючи все більше околиць. Але найбільш бажаним був би розподіл праці у цій справі. Сподіваюся, моя робота заохотить інших і знайдуться такі, що захочуть розділити її зі мною і тим розвантажать мої плечі від її неосяжності. Разом нам би вдалося потішити співвітчизників більше і легше, ніж це під силу одному літератору. Найкращою ж винагородою за працю на цій ціліні мені і зазначеним співавторам буде, якщо наш приклад спонукатиме громадян до такого ж дослідження інших, більших за Україну, історичних провінцій нашої прекрасної країни.

ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ ПОВІТ

1. Розташування повіту, його межі та конфігурація

Васильківський повіт розташовується у Київській губернії та бере свою назву від Василькова, центрального міста повіту, яке розкинулося на лівому березі річки Стугни. Цей повіт простягається між 49-м та 51-м градусами широти (географічної північної) і 47-м та 49-м довготи (східної, за паризьким меридіаном). Межує на півночі з повітами Київським і Сквирським; на сході — з Київським; на півдні — з Канівським і Таращанським; на заході — зі Сквирським.

Обрис меж повіту нерівномірний, з ламаними лініями.

2. Ґрунти

Типи ґрунту по всьому повіту різні і так перемішані, що мало не кожне село у своїх угіддях має їх кілька і окремі, відмінні між собою, далі поступово змішуються. Тому всі зазначити неможливо, обмежимося тут переліком деяких. Увесь повіт можна поділити на три окремі пояси з властивими кожному з них типами ґрунту.

Перший пояс — смуга землі, розташована на західно-північній околиці повіту, в розвилках рік Ірпеня, Унави і Стугни. Ґрунти тут піщані, подекуди змішані з чорноземом і глеєм; річки Унава і Стугна є природною межею між піщаним Поліссям і родючою Україною.

Другий пояс, беручи початок від річок Унави і Стугни, охоплює весь простір краю по лівий берег річки Росі. Земля другого поясу переважно складається з хлібородних чорноземних ґрунтів, але, слід зазначити, в деяких місцевостях дещо відрізняється за складом. Саме в цій смузі між річками Унавою, Стугною, Ольшанкою, Узином, Россю і Раставицею земля здебільшого чорноземна, тобто гумусна з домішками кремнезему, жирної глини, глею, частково — залізної руди і мергелю. Шар гумусу сягає тут, особливо в низинах, трьох аршинів глибиною. Ця земля досить родюча, хоч і поступається родючістю деяким іншим ґрунтам, проте рідко не виправдовує надій селянина: з озимини тут мають не лише багато соломи, а й значний намот та високого гатунку добірне зерно. Рослинність тут потребує навесні рясних дощів, оскільки глинистий пісок, на якому лежить шар орної землі, висмоктує з неї всю вологу. У другій частині цього поясу, між річками Узин і Оль-

Зміст

Едвард Руліковський на тлі родини та історіографії	5
ПЕРЕДМОВА	13
ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ ПОВІТ	15
1. Розташування повіту, його межі та конфігурація	15
2. Ґрунти.	15
3. Рослинний і тваринний світ.	16
4. Ліси.	16
5. Вода.	17
6. Шляхи	19
7. Повітря	20
8. Історична старожитність. Заселення	21
9. Поділ власності, давні землевласницькі родини.	24
10. Визначні місця.	34
11. Фастівщина.	37
12. Білоцерківщина.	43
13. Визначні місця Білоцерківщини.	57
14. Рокитнянський ключ	58
15. Василівщина.	62
16. Мотовилівщина.	63
17. Загальний вигляд місцевостей	67
18. Народ, його характер, одяг, звичаї, вірування і перекази	69
19. Пісні	81
20. Сучасний побут.	105
21. Господарство власників і волощан.	106
22. Загальна характеристика	110
СЛОВНИК ЗАСТАРІЛИХ СЛІВ І ТЕРМІНІВ	117
Показчик	126

Краєзнавче видання

Серія: Бібліотека української краєзнавчої класики

РУЛКОВСЬКИЙ Едвард Леопольд

ОПИС ВАСИЛЬКІВСЬКОГО ПОВІТУ
з історичного, звичаєвого і статистичного погляду

Редакційна рада:

*Пишківський Олександр Володимирович,
Стародуб Олексій Володимирович,
Чернецький Євген Анатолійович*

Переклад з польської та вступна стаття:

Стародуб Олексій Володимирович

Рецензент:

Іванців Володимир Опанасович

Літературний редактор:

Безпечна Юлія Володимирівна

Підписано до друку 25.01.2016 р.

Формат 70х100/16. Папір офсетний.

Гарнітура "Palatino". Друк цифровий. Тираж 500. Зам. 16-01

Електронна адреса О. Стародуба:

oldstary@ukr.net

Видавець:

Пишківський Олександр Володимирович

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК №1500, від 22.09.2003 р.*

Тел.: (044) 33-111-42, тел./факс: (0456) 33-21-22,

e-mail: janina-book@ukr.net

www.janina-book@ukr.net

Видруковано на обладнанні Видавця
цифровими комплексами Konica Minolta bizhub PRO 1050 та
Konica Minolta bizhub PRO C1100

OPIS POWIATU WASYLKOWSKIEGO

POD WZGLĘDEM HISTORYCZNYM,
OBYCZAJOWYM I STATYSTYCZNYM

Достовірне відображення як загальної, так і приватної історії описуваної частини країни, наведення історичних фактів, показ переходу власності з рук до рук, а також зведення розпо_рошених рис, що характеризують давні часи і звичаї, нарешті, описання народу з погляду звичаїв і характерів, відображення поступового заселення васильківського повіту — ось що я мав на меті.

Rulikowski Edward

ISBN 978-617-604-093-4

Видавець
Олександр Пшонківський